Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, *ISSN 2224-9257*
Filologiya məsələləri № 8, 2025
Səh. 162-167

https://doi.org/10.62837/2025.8.162

QARAYEVA AYNUR VALEH
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
aynur.qarayeva@sdu.edu.az
ŞƏMİLZADƏ GÜNEL RAHİL
shemilzade.gunel@sdu.edu.az
ƏMİRASLANOVA TÜNZALƏ AKİF
tunzale.emiraslanova@sdu.edu.az
Sumqayıt Dövlət Universiteti

İNKLÜZİV TƏHSILİN TƏŞKİLİNDƏ HUMANİST PRİNSİPLƏRİN ƏHƏMİYYƏTİ

Açar sözlər: humanizm, inklüzivlik, təhsil mühiti, sosial ədalət, inteqrasiya
Key words: humanism, inclusiveness, educational environment, social justice, integration
Ключевые слова: гуманизм, инклюзивность, образовательная среда, социальная справедливость, интеграция

İnklüzivlik, təhsilin bütün fərdlər üçün uyğunlaşdırılaraq əlçatan olması anlayışını özündə cəmləşdirir. Bu yanaşma, uşaqların sosial mənsubiyyətindən, fiziki və əqli fərqlərindən asılı olmayaraq, onların eyni təhsil məkanında birgə öyrənmələrini və inkişaf etmələrini təmin edir. Belə bir sistemin qurulması yalnız hüquqi bazanın mövcudluğu ilə deyil, həm də pedaqoji yanaşmaların humanist prinsiplər əsasında formalaşması ilə mümkündür. İnklüziv təhsil, hər bir şagirdin bənzərsizliyini nəzərə alaraq, onların potensial imkanlarını tam şəkildə ortaya çıxarmağa imkan verir. Bu, eyni zamanda təhsil sisteminin humanistləşdirilməsi baxımından da mühüm bir mərhələdir.

Azərbaycanda inklüziv təhsilin rəsmi şəkildə tətbiqinə 2005-ci ildən başlanılıb və bu istiqamətdə qəbul edilmiş dövlət proqramları, təhsil hüquqlarının həyata keçirilməsini daha da gücləndirmişdir. Xüsusilə, 2018–2024-cü illəri əhatə edən inkişaf proqramında insan mərkəzli yanaşmaların tətbiqi ilə humanist dəyərlərin cəmiyyətə inteqrasiyası məqsəd qoyulmuşdur.

Müasir dövrdə təhsildə baş verən paradiqma dəyişiklikləri nəticəsində xüsusi təhsilə münasibət də dəyişmişdir. Əvvəllər fərdi qüsurlara əsaslanan psixi-tibbi yanaşmalar üstünlük təşkil etdiyi halda, bu gün daha çox sosial-mühit amillərinin önə çəkildiyi təşkilati yanaşma mövqeyə keçmişdir. “Qüsurlu insan yox, qüsurlu mühit” prinsipi, təhsilin yalnız fiziki mühitlə deyil, həm də emosional və sosial dəstəklə formalaşmasının zəruriliyini vurğulayır.

İnklüziv təhsilin uğurla həyata keçirilməsi üçün maddi-texniki resurslarla yanaşı, pedaqoji kadrların səriştəsi də həlledici əhəmiyyət daşıyır. Müəllimin bu sahədə funksionallığı yalnız fənn bilikləri ilə məhdudlaşmamalı, həm də fərqli ehtiyacları olan şagirdlərlə effektiv kommunikasiya və empati qurmaq bacarığına əsaslanmalıdır. Belə müəllimlər, yalnız öyrədən deyil, eyni zamanda formalaşdıran və yönəldən şəxsiyyətlər kimi çıxış edirlər.

Təcrübələr göstərir ki, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar erkən yaşlardan ümumi təhsil mühitinə inteqrasiya olunduqda, onların sosial bacarıqları daha sürətli inkişaf edir və adaptasiya prosesi daha effektiv şəkildə baş tutur. Bu, təkcə həmin uşaqlar üçün deyil, ümumilikdə cəmiyyətin tolerantlıq səviyyəsinin yüksəlməsi üçün də vacibdir.

İnklüziv təhsil anlayışı zamanla təkcə fiziki və əqli qüsurları olan uşaqlarla məhdudlaşmayaraq, sosial-iqtisadi baxımdan risk qrupuna daxil olan uşaqları da əhatə etməyə başlamışdır. Beləliklə, inklüzivlik ideyası, geniş mənada bərabər imkanların yaradılmasına yönəlmiş sosial ədalət konsepsiyası ilə birləşmişdir. İnklüziv təhsil cəmiyyətin bütün təbəqələri üçün açıq və ədalətli bir mühitin formalaşdırılması baxımından təkcə pedaqoji deyil, həm də etik və sosial məsuliyyət xarakteri daşıyır. İnsanlara fiziki, əqli, sosial və mədəni fərqlərindən asılı olmayaraq, eyni şəraitdə inkişaf imkanı təqdim edən bu model, müasir təhsilin humanist və demokratik dəyərlərlə zənginləşməsində mühüm rol oynayır.

İnklüziv təhsil modelinin tətbiqi, təkcə sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların sosial və akademik inkişafını deyil, eyni zamanda ümumi cəmiyyətin maariflənməsini və tolerantlıq səviyyəsinin yüksəlməsini hədəfləyir. Beləliklə, inklüzivlik təkcə təhsil sistemi daxilində deyil, sosial münasibətlər müstəvisində də humanist prinsiplərin tətbiq sahəsinə çevrilir. Məhz bu səbəbdən inklüziv təhsilin həyata keçirilməsi üçün yaradılan mühit – sinif otaqları, təlim materialları, metodologiyalar və müəllim hazırlığı – fərqli tələbatlara cavab verəcək şəkildə planlaşdırılmalıdır.

Ənənəvi pedaqoji modellərlə müqayisədə, inklüziv təhsil yanaşması şagirdlərin mərkəzdə olduğu şəxsiyyətyönümlü təhsil fəlsəfəsini əsas götürür. Bu fəlsəfə çərçivəsində müəllim, yalnız bilik ötürən deyil, həm də tərbiyəçi, müşahidəçi, yolgöstərən və dəstəkverici funksiyalarını yerinə yetirir. Xüsusi ehtiyacları olan şagirdlərin təhsil alması üçün uyğunlaşdırılmış kurikulumların hazırlanması, onların inkişaf tempinə uyğun fərdi təlim planlarının tətbiqi və təlim-tərbiyə metodlarının diversifikasiyası bu sahədə əsas istiqamətlərdəndir.

Təcrübələr göstərir ki, qapalı mühitlərdə fəaliyyət göstərən xüsusi məktəblər şagirdlərin sosial əlaqələrini və cəmiyyətə inteqrasiya imkanlarını məhdudlaşdırır. Bu cür təcrid edici yanaşmalar, fərdi inkişaf imkanlarının genişlənməsi qarşısında maneələr yaradır. Bu baxımdan, inklüziv təhsil yalnız təhsilə çıxışı deyil, həm də sosial inklüzivliyi və emosional rifahı təmin edən kompleks bir yanaşmadır.

İnsanların birgə öyrənməsi, qarşılıqlı hörmət və empati əsasında qurulan münasibətlər müsbət sosial mühit formalaşdırır ki, bu da inklüzivlik mədəniyyətinin əsasını təşkil edir.

İnklüziv təhsilin daha da uğurla reallaşması üçün müəllimlərin bu sahədə davamlı peşəkar inkişafı zəruridir. Müasir müəllim həm didaktik, həm də psixoloji cəhətdən hazırlıqlı olmalı, şagirdlərin müxtəlifliklərini anlamaq və onları bir sinif mühitində uğurla yönləndirmək bacarığına sahib olmalıdır. Bu məqsədlə müəllimlərin inklüziv pedaqogika, differensial təlim, müsbət sinif idarəçiliyi və alternativ qiymətləndirmə strategiyaları üzrə təlimlərə cəlb olunması böyük əhəmiyyət kəsb edir.

İnklüziv təhsil modelinin effektivliyi yalnız təhsil mühiti ilə məhdudlaşmır; ailə, icma və cəmiyyətin digər üzvləri ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq da burada mühüm rol oynayır.

Müasir Azərbaycan təhsil sistemində inklüziv təhsil modeli, sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlar üçün bərabər təhsil imkanlarının yaradılmasına xidmət edən əsas strateji istiqamətlərdən birinə çevrilmişdir. Bu model, ümumi təhsil sisteminə inteqrasiya olunmaqla yanaşı, həm də onun transformasiyasına təkan verir. Əsas məqsəd, təhsilin hər bir fərd üçün əlçatan və mənəvi cəhətdən ədalətli şəkildə təşkili ilə bağlıdır. Sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların təhsil hüququnun təmin edilməsi artıq yalnız sosial məsuliyyət deyil, həm də dövlətin prioritet vəzifələrindən biridir. Pedaqoji inteqrasiya prosesi, inkişaf xüsusiyyətlərində fərqlilik göstərən uşaqların ümumi təhsil sistemində bərabərhüquqlu iştirakını nəzərdə tutur ki, bu da inklüziv təhsilin funksional dəyərini artırır. Belə bir mühitdə təhsilin təşkili yalnız pedaqoji məqsədlərə deyil, həm də sosial inklüzivliyə xidmət edir. İnklüzivlik, təhsilin bütün fərdlər üçün uyğunlaşdırılaraq əlçatan olması anlayışını özündə cəmləşdirir. Bu yanaşma, uşaqların sosial mənsubiyyətindən, fiziki və əqli fərqlərindən asılı olmayaraq, onların eyni təhsil məkanında birgə öyrənmələrini və inkişaf etmələrini təmin edir. Belə bir sistemin qurulması yalnız hüquqi bazanın mövcudluğu ilə deyil, həm də pedaqoji yanaşmaların humanist prinsiplər əsasında formalaşması ilə mümkündür.

Müasir dövrdə təhsildə baş verən paradiqma dəyişiklikləri nəticəsində xüsusi təhsilə münasibət də dəyişmişdir. Əvvəllər fərdi qüsurlara əsaslanan psixi-tibbi yanaşmalar üstünlük təşkil etdiyi halda, bu gün daha çox sosial-mühit amillərinin önə çəkildiyi təşkilati yanaşma mövqeyə keçmişdir. İnklüziv təhsilin uğurla həyata keçirilməsi üçün maddi-texniki resurslarla yanaşı, pedaqoji kadrların səriştəsi də həlledici əhəmiyyət daşıyır. Müəllimin bu sahədə funksionallığı yalnız fənn bilikləri ilə məhdudlaşmamalı, həm də fərqli ehtiyacları olan şagirdlərlə effektiv kommunikasiya və empati qurmaq bacarığına əsaslanmalıdır. İnklüziv təhsil modelinin effektivliyi yalnız təhsil mühiti ilə məhdudlaşmır; ailə, icma və cəmiyyətin digər üzvləri ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq da burada mühüm rol oynayır. İnklüziv təhsilin

uğurla həyata keçirilməsi cəmiyyətin inkişafının mühüm göstəricilərindən biri hesab olunur. Bu model, sadəcə təhsilin deyil, həm də sosial ədalətin təmin olunmasının alətinə çevrilmişdir.

Nəticə olaraq qeyd etmək olar ki, inklüziv təhsil yalnız bir təhsil modeli deyil, cəmiyyətin bütün üzvləri üçün ədalətli, bərabər və hörmətə əsaslanan yanaşmanın təzahürüdür. İnklüziv təhsil modeli, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarla yanaşı, sosial-iqtisadi çətinliklər yaşayan və ya mədəni fərqliliklərə malik ailələrdən olan uşaqların da təhsil sisteminə uğurla inteqrasiyasını nəzərdə tutur. Bu, inklüziv təhsilin yalnız tibbi və fiziki meyarlarla deyil, həm də sosial və psixoloji ölçülərlə əlaqələndirildiyini göstərir.

Əgər inklüziv təhsil təkcə məktəb daxilində deyil, eyni zamanda ailə, icma və cəmiyyət səviyyəsində də dəstəklənərsə, o zaman bu sistemin nəticələri daha davamlı və effektiv ola bilər. Bu baxımdan inklüziv təhsil sadəcə bir pedaqoji model deyil, daha geniş mənada sosial ədalətə, insan hüquqlarına və bərabər imkanlara əsaslanan dəyərlər sistemidir. Uğurlu inklüziv təhsil mühitinin yaradılması üçün məktəblərdə fiziki mühitin uyğunlaşdırılması, alternativ qiymətləndirmə metodlarının tətbiqi, pedaqoji heyətin inklüziv pedaqogika sahəsində mütəmadi ixtisasartırması və valideynlərlə mütəşəkkil əməkdaşlığın qurulması vacibdir. Eyni zamanda inklüziv təhsil mühitində çalışan müəllimlərdə bəzi şəxsi və peşəkar keyfiyyətlərin inkişaf etdirilməsi vacib hesab olunur. Bu keyfiyyətlərə empati qurmaq bacarığı, pozitiv münasibət, problemhəll etmə, fərdi yanaşma, fərqli təlim ehtiyaclarını qəbul etmək, əməkdaşlıq və komanda işi daxildir.

İnklüziv təhsil konsepsiyası, XXI əsrin təhsil sistemlərinin demokratikləşməsi və humanistləşməsi baxımından mühüm nəzəri və praktik baza təşkil edir. Bu yanaşma yalnız təhsil sahəsində deyil, eyni zamanda sosial siyasətdə də inklüziv yanaşmaların tətbiqinə yol açır.Beləliklə, inklüziv təhsil yalnız bir təhsil forması deyil, insan ləyaqətinin, hüquqlarının və potensialının tanındığı və dəstəkləndiyi bir həyat fəlsəfəsidir. Bu fəlsəfə çərçivəsində qurulan təhsil sistemi hər bir uşağın fərdi inkişaf potensialını üzə çıxararaq onu cəmiyyətin fəal üzvünə çevirə bilər.

Ədəbiyyat:

1. Əmrullayev, E. Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyinin 15 iyul 2022-ci il tarixli F-443 nömrəli sənədi. 2022
2. Hüseynov, Q., Şərəfxanova, L., Məmmədova, S., & Mikayılova, Ü. İnklüziv təhsil. Bakı. 2010
3. Hüseynova, T. İntellektual inkişafı ləngiyən uşaqların pedaqogikası (Dərs vəsaiti). Bakı: ADPU-nun nəşri. 2017
4. Xudaverdiyeva, T. İnklüziv təhsildə təlimin təşkili prinsipləri: perspektivlər və nəticələr. Azərbaycan Məktəbi, 3(696), 49–58. 2021
5. İnklüziv siniflərdə təlimin təşkili. Bakı. Oxu materialı. http://www.tipii.edu.az

6. Qasımov, S., Kərimova, E., və b. İnklüziv təhsil: müəllimlər, tərbiyəçilər, tibb işçiləri və psixoloqlar üçün vəsait. Bakı: OKA Ofset. 2006
7. Şərəfxanova, L., Məmmədova, S., & Mikayılova, Ü. İnklüziv təhsil: Məktəbə-qədər təhsil pilləsi üçün. Bakı. 2010

XÜLASƏ

Müasir Azərbaycan təhsil sistemində inklüziv təhsil modeli, sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlar üçün bərabər təhsil imkanlarının yaradılmasına xidmət edən əsas strateji istiqamətlərdən birinə çevrilmişdir. Bu model, ümumi təhsil sisteminə inteqrasiya olunmaqla yanaşı, həm də onun transformasiyasına təkan verir. Əsas məqsəd, təhsilin hər bir fərd üçün əlçatan və mənəvi cəhətdən ədalətli şəkildə təşkili ilə bağlıdır. Sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların təhsil hüququnun təmin edilməsi artıq yalnız sosial məsuliyyət deyil, həm də dövlətin prioritet vəzifələrindən biridir. Pedaqoji inteqrasiya prosesi, inkişaf xüsusiyyətlərində fərqlilik göstərən uşaqların ümumi təhsil sistemində bərabərhüquqlu iştirakını nəzərdə tutur ki, bu da inklüziv təhsilin funksional dəyərini artırır. Belə bir mühitdə təhsilin təşkili yalnız pedaqoji məqsədlərə deyil, həm də sosial inklüzivliyə xidmət edir.

Garayeva Aynur
Gunel Shamilzadeh
Tunzale Amiraslanova

SUMMARY
THE ORGANIZATION OF HUMANISTIC PRINCIPLES IN THE IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE EDUCATION

Conclusion The inclusive education model in the education system of Azerbaijan is one of the main strategies for the creation of equal educational opportunities for children with disabilities. This model is close to being integrated into the general education system and gives impetus to its transformation. The main purpose of education is to organize each individual in a fair manner in three ways and in a different way. Ensuring the right to education of children with disabilities is not only a social responsibility, but also one of the priority tasks of the state. The process of pedagogical integration shall ensure the equal participation of children with differences in developmental characteristics in the general education system, which is also a functional part of inclusion. will increase. In a certain environment, the organization of education is not only for pedagogical purposes, but also for social inclusive services.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, *ISSN 2224-9257*
Filologiya məsələləri № 8, 2025
Səh. 162-167

Организация гуманистических принципов в реализации инклюзивного образования

РЕЗЮМЕ

Заключение Модель инклюзивного образования в системе образования Азербайджана является одной из основных стратегий создания равных образовательных возможностей для детей с ограниченными возможностями. Эта модель близка к интеграции в систему общего образования и дает толчок к ее трансформации. Основная цель образования - справедливая организация каждого индивида тремя способами и по-разному. Обеспечение права на образование детей с ограниченными возможностями - это не только социальная ответственность, но и одна из приоритетных задач государства. Процесс педагогической интеграции должен обеспечить равноправное участие детей с различиями в особенностях развития в системе общего образования, что также является функциональной частью инклюзии. будет увеличиваться. В определенной среде организация образования осуществляется не только в педагогических целях, но и для социальных инклюзивных услуг.

Rəyçi: Dosent Aytəkin Məmmədova